

Επιστημονικό Άρθρο

Μετά το Λύκειο, Τι; Επιλογές και Αποφάσεις¹

Γρηγόριος Θ. Παπανίκος
Πρόεδρος

Αθηναϊκό Ίδρυμα Παιδείας και Έρευνας (ATINER)

Η εργασία εξετάζει τις επιλογές που έχουν οι απόφοιτοι λυκείου. Η πιο δημοφιλής επιλογή είναι η συνέχιση των σπουδών σε κάποιες από τις τριτοβάθμιες σχολές. Αυτή η επιλογή εξετάζεται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στα κριτήρια επιλογής τόσο του γνωστικού αντικείμενου όσο και του Πανεπιστημίου. Επίσης, εκφράζονται και κάποιες γενικότερες απόψεις περί της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της επαγγελματικής αποκατάστασης των πτυχιούχων και των αποφοίτων λυκείου.

Λέξεις κλειδιά: τριτοβάθμια εκπαίδευση, απόφοιτοι λυκείου, κριτήρια επιλογής σχολών

Εισαγωγή

*μή είναι βασιλικήν άτραπὸν ἐπὶ γεωμετρίαν
Ευκλείδης ο Αλεξανδρινός*

Η απόφαση του τι θα κάνει ο μαθητής μετά το λύκειο είναι σημαντική, διότι έχει μακροχρόνιες ατομικές και κοινωνικές επιδράσεις. Το γνωρίζει καλά τόσο ο ενδιαφερόμενος μαθητής όσο και η οικογένειά του. Το γνωρίζουν, όμως, ακόμη καλύτερα και οι οργανωμένες κοινωνίες. Εύστοχα έχει λεχθεί ότι είναι μία ατομική απόφαση ζωής που αθροιστικά έχει σημαντικές εθνικές, κοινωνικές και οικονομικές επιδράσεις. Αυτή η καθοριστική απόφαση συμπίπτει χρονικά και με την ενηλικίωση του μαθητή, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Σε πολλές δε περιπτώσεις, συνδυάζεται με την αναγκαστική εγκατάλειψη της οικογενειακής στέγης, λόγου χάρη για σπουδές ή για υπηρετήση της στρατιωτικής θητείας. Όλα αυτά τα θέματα έχουν γίνει το αντικείμενο πλήθους ερευνών, διεπιστημονικών και εξειδικευμένων. Η διεθνής σχετική

¹Το κείμενο αυτό αποτέλεσε την βάση ομιλίας του συγγραφέα στην εκδήλωση της 5^{ης} Δεκεμβρίου 2015 στην Αμφιλοχία, η οποία οργανώθηκε από τις σχολικές μονάδες Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αμφιλοχίας και Λουτρού.

βιβλιογραφία είναι πολυάριθμη. Σε μία επιλεκτική ανάγνωση αυτής, βασίζεται και η παρούσα εργασία.

Για την λήψη μιας σωστής απόφασης, η γνώση και η εμπειρία της σχολικής ζωής του λυκείου είναι υπεραρκετή. Πρώτον, όλοι ανεξαιρέτως οι μαθητές του λυκείου, μαθαίνουν όχι μόνο σε τι είναι καλοί, αλλά και πόσο καλοί είναι σε αυτό. Οι βαθμοί και οι άλλες εξωσχολικές εξετάσεις (π.χ. πτυχία ξένων γλωσσών, εθνικοί και παγκόσμιοι μαθητικοί διαγωνισμοί, κ.λπ.) το πιστοποιούν κατά τον καλύτερο τρόπο. Δεύτερον, οι μαθητές ανακαλύπτουν τι τους αρέσει, τι δεν τους αρέσει, και σε τι είναι αδιάφοροι. Τρίτον, το λύκειο βοηθά στο γνώθι σαυτόν. Και όλη αυτή η γνώση δεν αφορά μόνο τα μαθήματα αλλά και το *εὖ ζῆν*. Τέταρτον, σε αυτή την ηλικία έχουν αναπτυχθεί φιλίες και έχθρες που κρατούν μια ζωή. Σε πολλές δε περιπτώσεις, αδιάφορες ή εχθρικές σχέσεις με συμμαθητές του λυκείου, μπορούν να γίνουν στο μέλλον ισχυροί δεσμοί φιλίας και επαγγελματικής συνεργασίας.

Σε ό,τι αφορά τα μαθήματα, την τυπική γνώση δηλαδή, πολύ μεγάλη σημασία έχει σε τι είναι καλός ένας μαθητής. Στο λύκειο, πλέον, πρέπει να κατασταλάξει ο μαθητής σε ποια μαθήματα είναι καλύτερος. Και ο μόνος τρόπος είναι οι βαθμοί. Αυτό, σε συνδυασμό με το τι του αρέσει, αποτελεί το σπουδαιότερο προσδιοριστικό παράγοντα επιτυχούς συνέχισης των σπουδών μετά το λύκειο. Σε μεγάλο βαθμό, όμως, αυτό έχει ήδη προσδιοριστεί πολύ νωρίτερα από το λύκειο και αφορά σχεδόν αποκλειστικά τις μαθησιακές ικανότητες και τις επιδόσεις του μαθητή, ανεξαρτήτως αν μερικοί το συνειδητοποιούν στις τελευταίες τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ένας πεπειραμένος δάσκαλος μπορεί να προβλέψει από την πρώτη δημοτικού τις μελλοντικές μαθησιακές επιδόσεις ενός μαθητή του.

Η ανάδειξη αυτών των ικανοτήτων και η καταβολή της προσωπικής προσπάθειας του μαθητή επηρεάζεται από τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και τεχνολογικές συνθήκες που επικρατούν σε μία χώρα σε μία δεδομένη χρονική στιγμή. Η οικονομική διάσταση είναι πολύ σημαντική. Είναι αλήθεια ότι οι γνώσεις δεν αγοράζονται, αλλά ο κάθε μαθητής μπορεί να φθάσει στα όρια των δυνατοτήτων του μόνο αν υπάρχει οικονομική επάρκεια στο επίπεδο της οικογένειάς του αλλά και της κοινωνίας του.

Η ανάδειξη των μαθησιακών ικανοτήτων ενός μαθητή είναι σημαντική όχι μόνο για τον μαθητή ατομικά, αλλά κυρίως για το σύνολο της κοινωνίας. Γι' αυτό και η δημόσια (δωρεάν) παιδεία δικαιολογείται ως ένα αγαθό που οι συνολικές (κοινωνικές και ατομικές) οικονομικές ωφέλειες ξεπερνούν κατά πολύ τις ατομικές. Εκεί στηρίζεται και ο ρόλος των κρατικών και άλλων υποτροφιών. **Δεν γίνονται για το καλό του άριστου μαθητή, αλλά για το καλό του συνόλου της κοινωνίας!** Η επένδυση στους καλούς μαθητές αποτελεί κεφάλαιο, το πιο σημαντικό από όλα. Όσο περισσότεροι είναι οι άριστοι μαθητές, τόσο το καλύτερο για την κοινωνία και την οικονομία. Αυτό είναι το «ανθρώπινο κεφάλαιο», όπως το ονομάζουν οι οικονομολόγοι, το οποίο αποτελεί την ατμομηχανή της οικονομικής και κοινωνικής προόδου.

Οι άριστοι μαθητές είναι αποτέλεσμα πρώτα των εξαιρετικών ικανοτήτων που έχουν και μετά της προσπάθειας που καταβάλλουν, διότι, όπως απάντησε και ο

Ευκλείδης στο Βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίο τον 1^ο, όταν τον ρώτησε αν υπάρχει ευκολότερος τρόπος να μάθει τη γεωμετρία, *δεν υπάρχει βασιλικός δρόμος στην μάθηση της γεωμετρίας*. Γενικά, όμως, δεν υπάρχει βασιλικός (εύκολος) δρόμος στην μάθηση. Και επειδή τελευταία εμφανίστηκαν και κάποιοι ψευτο-αριστεροί να κρατάν στα χέρια τους τις τύχες της ελληνικής παιδείας, αξίζει να αναφερθεί η γνωστότατη περικοπή του Καρόλου Μαρξ από τον 1^ο τόμο του κεφαλαίου:

Δεν υπάρχει βασιλικός δρόμος προς την επιστήμη, και μόνο αυτοί, που δεν φοβούνται την κουραστική ανάβαση των απότομων μονοπατιών της, έχουν την ευκαιρία να απολαύσουν την λαμπρότητα των κορυφών της.

There is no royal road to science, and only those who do not dread the fatiguing climb of its steep paths have a chance of gaining its luminous summits.

Η μόνη δίκαιη ανισότητα είναι η ανισότητα των γνώσεων, όταν υπάρχουν οι δυνατότητες ίσων ευκαιριών απόκτησής τους.² Είναι αλήθεια ότι αυτή η ανισότητα δημιουργεί και μεγάλες (τεράστιες σε μερικές περιπτώσεις) ανισότητες κατανομής του υλικού πλούτου. Είναι, όμως, ο μόνος τρόπος για να βελτιωθεί σταθερά το βιοτικό επίπεδο των φτωχότερων στρωμάτων της κοινωνίας. Την κοινωνία την κάνουν πλουσιότερη οι άριστοι μαθητές, που συνδυάζουν ικανότητα απόκτησης γνώσεων και επίπονη (μακροχρόνια) προσπάθεια. Κανείς άλλος. Όλες οι ανακαλύψεις που βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των ανθρώπων προέρχονται από αυτούς.³ Από αυτούς προέρχεται και η συσσώρευση κεφαλαίου. Από αυτούς προέρχονται και οι επιχειρηματίες, που καμία σχέση δεν έχουν με το κεφάλαιο και τους κεφαλαιοκράτες. Μέσα σε ένα κοινωνικό σύστημα ελευθερίας, οι άριστοι θα αποτελούν την ατμομηχανή της οικονομίας, της κοινωνίας, της πολιτικής και της τεχνολογίας.

Για αυτό το λόγο δικαιολογείται η δωρεάν δημόσια παιδεία. Η θέση αυτή έχει και μία άλλη ανάγνωση, που σπάνια αναφέρεται. Αφού τη δημόσια δωρεάν παιδεία

²Τελευταία, μεγάλη έμφαση δίνεται στην άνιση κατανομή του πλούτου, στη διανομή του εισοδήματος, και στην κατανομή των φορολογικών βαρών. Πολύ λιγότερος λόγος γίνεται για την κατανομή των ευκαιριών. Μόλις πρόσφατα, το θέμα αυτό έχει αποκτήσει ιδιαίτερο ενδιαφέρον (Cuesta, 2014). Για παράδειγμα, ο στόχος της καθολικότητας στην εκπαίδευση εξαρτάται από τις αντικειμενικές περιστάσεις (οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και τεχνολογικές), αλλά και από την ατομική (υποκειμενική) προσπάθεια που καταβάλλει κάποιος. Οι ίσες ευκαιρίες αφορούν τις περιστάσεις.

³Ο Βρετανός ιστορικός Gavin Weightman (2015), σε πρόσφατο βιβλίο του, εξέτασε παραδείγματα μεγάλων ανακαλύψεων, όπως του αεροπλάνου, της τηλεόρασης, των *bar codes*, των προσωπικών υπολογιστών, και των κινητών τηλεφώνων. Συμπεραίνει «But time and again, even in the twentieth century, those innovations which have transformed our lives have been pioneered not by the big guns of established industries or the laboratories of the most brilliant scientists but by a few visionaries who had the temerity to imagine they could make the impossible possible. (Αλλά ξανά και ξανά, ακόμη και στον εικοστό αιώνα, αυτές οι καινοτομίες που έχουν αλλάξει τη ζωή μας πρωτοστάτησαν όχι από τα μεγάλα όπλα των καθιερωμένων βιομηχανιών ή τα εργαστήρια των πιο λαμπρών επιστημόνων αλλά από μερικούς οραματιστές που είχαν το θράσος να φανταστούν ότι μπορούσαν να κάνουν το αδύνατο δυνατό)».

την πληρώνει ο φορολογούμενος, μήπως θα πρέπει να ελέγχεται το πώς χρησιμοποιούνται τα χρήματά του; Μήπως στο λύκειο και στις μεταδευτεροβάθμιες σπουδές θα πρέπει να αποβάλλονται όσοι κρίνονται ακατάλληλοι/ανεπαρκείς, είτε λόγω έλλειψης ικανότητας, είτε λόγω έλλειψης θέλησης; Γιατί να τρώνε τα λεφτά του ελληνικού λαού; Με άλλα λόγια, αν κάποιος *δεν το έχει*, κατά το κοινώς λεγόμενο, ή και αν το έχει, τον κουράζει η όλη διαδικασία της μάθησης, γιατί να συνεχίζει να σπουδάζει; Κυρίως, όμως, δεν θα έπρεπε να συνεχίζει τέτοιες σπουδές με χρήματα των φορολογούμενων. Καλό θα κάνει και στους ίδιους, διότι αυτά τα χρόνια θα μπορούσαν να τα αξιοποιήσουν καλύτερα, πιο παραγωγικά, κάνοντας οποιαδήποτε άλλη εργασία. Με αυτό τον τρόπο και λεφτά θα έβγαζαν και εργασιακή εμπειρία θα αποκτούσαν. Κάτι τέτοιο, όμως, θα πρέπει όλοι οι μαθητές να το μάθουν νωρίς στο γυμνάσιο, ώστε να μην συνεχίζουν.⁴ Φυσικά, θα πρέπει να υπάρχει πάντοτε η δυνατότητα να επανέλθουν στο σχολείο, αν ποτέ αποκτήσουν τη θέληση.

Γιατί παρ' όλα αυτά συνεχίζουν τόσο πολλοί να σπουδάζουν μετά το λύκειο, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε πολλές άλλες αναπτυγμένες χώρες του κόσμου; Γιατί δεν σταματούν στο λύκειο ή ακόμη και στο γυμνάσιο; Γιατί συνεχίζουν; Μήπως δεν έχουν άλλη επιλογή; Και αν έχουν, γιατί διαλέγουν τις σπουδές; Οι επιλογές μετά το λύκειο αναλύονται στο επόμενο μέρος της παρούσης εργασίας.

Ποιες Είναι οι Επιλογές Μετά το Λύκειο;

Παραστατικά, οι τρεις επιλογές μετά το λύκειο απεικονίζονται στο Σχήμα 1. Η πιο δημοφιλής επιλογή είναι η συνέχιση των σπουδών. Το γιατί θα αναλυθεί παρακάτω. Η δεύτερη πιο διαδεδομένη επιλογή είναι η απασχόληση. Η τρίτη επιλογή, που είναι η λιγότερο διαδεδομένη στις αναπτυγμένες κοινωνίες, αφορά άλλες εναλλακτικές, όπως η δημιουργία οικογένειας, η αεργία (τεμπελιά), η υπηρετήση της στρατιωτικής θητείας, τα ταξίδια, κ.λπ. Αυτές οι τρεις επιλογές εξετάζονται ως επιλογές αμέσως μετά το λύκειο, και τίποτε δεν αποκλείει η αρχή να γίνεται με μία από τις τρεις επιλογές (π.χ. εργασία), και μετά να ακολουθεί μία άλλη (π.χ. σπουδές).

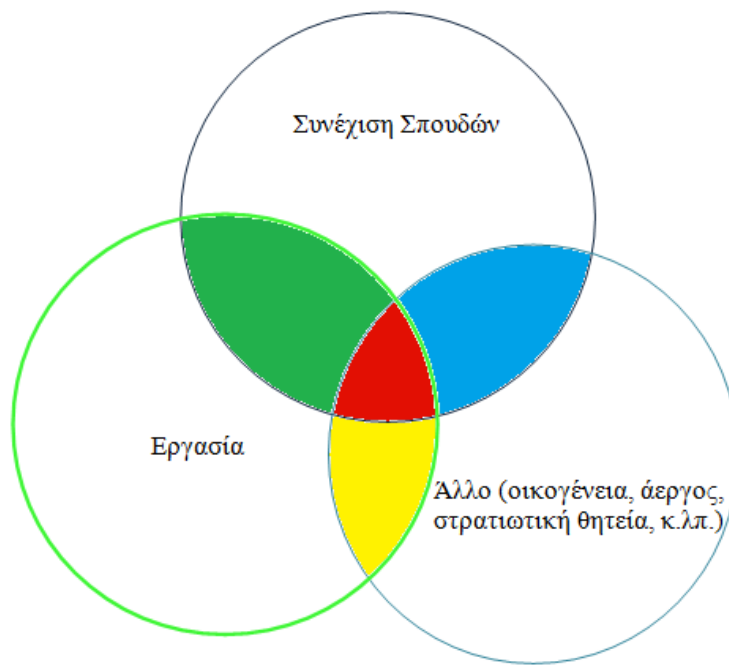
Αλλά και οι τρεις επιλογές δεν είναι αμοιβαία αποκλειόμενες. Όπως φαίνεται και στο Σχήμα 1, η μία επιλογή δεν αποκλείει τις άλλες δύο, γι' αυτό και οι κύκλοι τέμνονται ανά δύο και όλοι οι τρεις μαζί. Στην τελευταία περίπτωση, κάποιος ή κάποια μπορεί να δουλεύει, ακόμη και από το σπίτι του, να μεγαλώνει την οικογένεια του και ταυτόχρονα να σπουδάζει. Έχω γνωρίσει πολλούς που είχαν εκπληκτικές επιδόσεις και στις τρεις δραστηριότητες ταυτόχρονα. Η διαφορά μεταξύ αυτών και όλων των άλλων είναι η ωριμότητα, χωρίς, όμως, να χάνουν τίποτε από την αθωότητα και τον αυθορμητισμό της ηλικίας τους. Αυτοί είναι που κυριολεκτικώς ζουν την ζωή

⁴Δεν καταστρέφονται όσοι δεν τελειώνουν το λύκειο. Το αντίθετο μάλιστα. Όπως ανέλυσε ο Kim (2013), κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, μπορεί να έχουν καλύτερο μέλλον από αυτούς που αποφασίζουν να σπουδάσουν.

τους από όλες τις απόψεις. Απλώς, είναι ικανοί σε αυτό που αποκαλείται στην επιστήμη της διοίκησης *multi-tasking ability*, δηλαδή είναι πολυτάλαντοι.

Πάντως, η επιλογή να συνεχίσουν οι απόφοιτοι λυκείου τις σπουδές τους δεν έχει τα ίδια κίνητρα για τα αγόρια και τα κορίτσια. Μελέτη που έγινε για τους απόφοιτους ενός λυκείου της Ιταλίας (Maiolo et al., 2013), με τον χαρακτηριστικό τίτλο «εκπαίδευση ή εργασία;», έδειξε ότι για τα μεν αγόρια η συνέχιση των σπουδών αποτελούσε μία «υποχρέωση», μία αναγκαία «προσαρμογή». Για τα κορίτσια, όμως, η απόκτηση ενός πτυχίου θεωρείται εργαλείο για να βρουν δουλειά και να ξεκινήσουν τη δημιουργία οικογένειας. Είναι πολλοί αυτοί που λένε ότι τα αγόρια ωριμάζουν αργότερα από τα κορίτσια και η έρευνα αυτή συνιστά μία επιπλέον ένδειξη.

Σχήμα 1. Επιλογές Μετά το Λύκειο

Οι πιο πολλοί από τους μαθητές έχουν ήδη αποφασίσει να συνεχίσουν τις σπουδές τους, ακόμη και όταν γνωρίζουν (όπως γνωρίζουν και πολλοί γύρω τους, συμμαθητές, καθηγητές, γονείς κ.λπ.), ότι θα «φάνε» τα λεφτά του Έλληνα φορολογούμενου, αλλά το σημαντικότερο, θα σπαταλήσουν τα λεφτά των γονιών τους. Πιο μεγάλη ζημιά, όμως, κάνουν στον ίδιο τους τον εαυτό, διότι πάνε τα χρόνια τους χαμένα. Οι γονείς αυτών των μαθητών δεν θα πρέπει να χρηματοδοτούν τις σπουδές τέτοιων παιδιών. Κάνουν ζημιά στα παιδιά τους και θα το βρουν μπροστά τους. Προτιμότερο είναι να τα βάλουν να δουλέψουν, όχι μόνο για να βγάλουν λεφτά, αλλά κυρίως για να μάθουν την αξία των χρημάτων. Δυστυχώς, οι καλοί γονείς δεν βγάζουν πάντοτε σωστά παιδιά.

Γιατί όμως αποφασίζει η μεγάλη πλειονότητα των αποφοίτων λυκείου να συνεχίσει τις σπουδές τους, ακόμη και εκείνοι που έχουν ήδη διαθέσιμη την επιλογή της εργασίας, συνήθως στην οικογενειακή επιχείρηση; Αυτό το ερώτημα εξετάζεται στο επόμενο μέρος της εργασίας.

Γιατί Σχεδόν Όλοι οι Απόφοιτοι Λυκείου Συνεχίζουν τις Σπουδές τους;

Σήμερα, όσοι θέλουν να συνεχίσουν μετά το λύκειο τις σπουδές τους⁵ σε ελληνικά δημόσια Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΕΙ) ή Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΤΕΙ) κατά 70% θα το καταφέρουν. Αν προστεθούν τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), οι ιδιωτικές σχολές και οι σπουδές στο εξωτερικό, τότε πλέον του 90% των αποφοίτων του λυκείου συνεχίζουν τις σπουδές του.

Γιατί όμως; Θέλουν πραγματικά να σπουδάσουν ή να ζήσουν μία περιπέτεια μακριά από το σπίτι τους; Επειδή τα χρόνια των σπουδών περνούν πολύ γρήγορα, μετά το τέλος της περιπέτειας θέλουν και δουλειά. Επειδή πολλοί από αυτούς ούτε αγαπούν αυτό που υποτίθεται σπούδασαν αλλά ούτε και αξίζουν το πτυχίο που έλαβαν,⁶ αφού η πλειονότητα των σπουδαστών ΑΕΙ και ΤΕΙ τα χαρτιά αυτά τα παίρνει με αντιγραφές, η μόνη **αξιοκρατική** δουλειά που μπορούν να βρουν είναι στο ελληνικό δημόσιο.

Και εννοώ πλήρως τη λέξη αξιοκρατία. Το ελληνικό δημόσιο είναι αξιοκρατικό σύμφωνα με τις αρχές της επιστημονικής διοίκησης περί πλήρωσης των θέσεων της εργασίας με τα **πραγματικά** καθήκοντα και τις **πραγματικές** αρμοδιότητες της κάθε θέσης. Μάλιστα το πρόβλημα του ελληνικού δημοσίου είναι ότι προσλαμβάνει πολύ πιο άξιους από ό,τι απαιτούν οι πραγματικές ανάγκες της θέσης προς πλήρωση. Αυτό αποτελεί ένα πρόβλημα που στη διεθνή βιβλιογραφία έχει ονομαστεί υπέρ-προσοντούχοι (overqualified) υπάλληλοι, βλέπε για παράδειγμα Frenette (2004) και Thompson et al. (2013). Αυτός είναι και ο λόγος που οι μισθοί τους είναι χαμηλότεροι των προσόντων που κατέχουν, κάτι που έχει διεθνώς τεκμηριωθεί από πολλές μελέτες, βλέπε για παράδειγμα την μελέτη του Vogtenhuber (2014).⁷ Ανεξάρτητα του τρόπου με τον οποίο επιλέγεται το προσωπικό για το ελληνικό δημόσιο,

⁵Το ίδιο συμβαίνει και σε άλλες χώρες, βλέπε Alexander et al. (2008).

⁶Προσωπικά, αυτό είχα την ευκαιρία να το διαπιστώσω, όταν στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ήμουν ο μόνος εξεταστής του μαθήματος Δημόσιας Οικονομικής στις πρώτες γραπτές εξετάσεις του ΑΣΕΠ. Οι γνώσεις των αποφοίτων οικονομικών σχολών ήταν απογοητευτικές.

⁷Το πρόβλημα είναι πολύ γενικότερο και αφορά την υπέρ-εκπαίδευση (overeducation) που έχει αναγνωριστεί ως φαινόμενο από την δεκαετία του 1970, βλέπε τις μελέτες των Freeman (1976), Rumberger (1981), Groot και van den Brink (2000) και Büchel (2002). Μία σωστή λύση είναι η δραστική μείωση του αριθμού των φοιτητών στα πανεπιστήμια, βλέπε Tarvid (2015) για μία θεωρητική προσέγγιση. Στην Ελλάδα αυτό θα οδηγούσε σε μαζική φυγή σπουδαστών στο εξωτερικό. Οι Ghignoni και Verashchagina (2014) εξετάζουν το θέμα αυτό εμπειρικά, χρησιμοποιώντας στοιχεία από 10 ευρωπαϊκές χώρες.

προσλαμβάνονται άτομα άξια, δηλαδή με περισσότερα προσόντα από ό,τι απαιτεί η θέση που καταλαμβάνουν.

Ευτυχώς για τον Έλληνα φορολογούμενο, σήμερα, η πρόσληψη στο ελληνικό δημόσιο έχει στενέψει πολύ. Και παρά την καλή και ειλικρινή διάθεση των σημερινών κυβερνώντων αλλά και του σημερινού αξιότιμου Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας να προσλάβουν πολλούς δημόσιους υπαλλήλους γιατί οι υπάρχοντες δεν επαρκούν, δεν διαφαίνονται στο εγγύς μέλλον μαζικές προσλήψεις στο ελληνικό δημόσιο. Ουσιαστικά, αυτές έχουν σταματήσει από το 2010. Αποτέλεσμα είναι η μεγάλη ετεροαπασχόληση ή η οκνηρία των κατά ευφημισμό λεγόμενων πτυχιούχων. Συνεπώς, η δικαιολογία ότι χρειάζεται το πτυχίο, έστω και πλασματικό, χωρίς γνώσεις, όπως το αποκτούν οι περισσότεροι, για μία επαγγελματική αποκατάσταση στο δημόσιο έχει εξασθενήσει σημαντικά. Όσοι, λοιπόν, σκέφτονται να συνεχίσουν τις σπουδές τους για να βρουν μία θέση στον παράδεισο του ελληνικού δημοσίου, θα πρέπει να το ξανασκεφτούν, διότι μάλλον θα απογοητευθούν.

Πάντως, η απογοήτευση αυτή δεν είναι ελληνικό φαινόμενο. Γενικότερα, όπως διαπιστώνουν και οι Reynolds et al. (2006), αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι πτυχιούχοι στη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσής τους αναπτύσσουν μία υπεραισιοδοξία σε ό,τι αφορά την συνέχιση των σπουδών τους. Παράγοντες που συνδράμουν σε αυτή είναι (α) η απροθυμία ή και ο φόβος των καθηγητών του λυκείου να αποθαρρύνουν τους μη ικανούς μαθητές να συνεχίσουν τις σπουδές τους και (β) η μεγάλη αύξηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που, σε συνδυασμό με την πτώση του πληθυσμού, έχει μειώσει σημαντικά την κατώτερη βαθμολογία που απαιτείται για την είσοδο σε αυτά. Στην Ελλάδα έγινε μεγάλη συζήτηση με την κατάργηση της ελάχιστης βαθμολογίας του 10 (50%) ως απαιτούμενου βαθμού για την είσοδο σε ΑΕΙ και ΤΕΙ, ανεξαρτήτως του αριθμού των εισακτέων. Το αποτέλεσμα ήταν πολλά τμήματα ΑΕΙ και ΤΕΙ να μην μπορούν να καλύψουν όλες τις διαθέσιμες θέσεις των φοιτητών και σπουδαστών. Η λύση να μπαίνουν σε αυτές τις σχολές άνευ εξετάσεων είναι καλή μόνο αν (α) οι φοιτητές είχαν πραγματικό ενδιαφέρον να μάθουν αυτά που τους προσφέρουν αυτές οι σχολές και (β) η παρακολούθηση τέτοιων σχολών θα τους εξασφάλιζε την επαγγελματική αποκατάσταση. Επειδή δεν συμβαίνει κανένα από τα δύο το αποτέλεσμα θα είναι μία ακόμη αύξηση των πτυχιούχων ανέργων (στην πραγματικότητα ετεροασχολούμενων) που σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) η Ελλάδα κρατάει τα πρωτεία (βλ. OECD, 2015). Αυτό θα επιδεινωθεί ακόμη περισσότερο με την φαινή ιδέα να μπαίνουν όλοι όσοι το δηλώνουν στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Αν και το τελευταίο γίνεται για άλλο λόγο. Θέλουν να μαζέψουν λεφτά για να πληρώνουν τους δημόσιους υπαλλήλους και τους διδάσκοντες αφού η παρακολούθηση γίνεται με δίδακτρα.

Το συμπέρασμα είναι ότι όλοι οι απόφοιτοι λυκείου θέλουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Με δεδομένο αυτό, πώς μπορεί να γίνει καλύτερα αυτή η επιλογή, κυρίως όμως η επιλογή του κλάδου και του εκπαιδευτικού ιδρύματος;

Επιλογή Επιστημονικού Κλάδου και Πανεπιστημίου

Η επιλογή του αντικειμένου που επιθυμεί κάποιος να σπουδάσει και του εκπαιδευτικού ιδρύματος που προσφέρει προγράμματα σπουδών σε αυτό τον κλάδο είναι εξίσου σημαντική με την απόφαση να συνεχίσει κανείς τις σπουδές μετά το λύκειο.⁸ Παρακάτω, περιγράφεται η διαδικασία και δίνονται τα κριτήρια επιλογής.

1. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο μαθητής επιλέγει κάτι στο οποίο είναι καλός αλλά και του αρέσει κιόλας. Πολλές φορές, ένα χόμπι (δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου και διασκέδασης) μπορεί, με τις κατάλληλες μεταλυκειακές σπουδές, να γίνει και ένα προσοδοφόρο επάγγελμα. Παραδείγματα υπάρχουν πολλά στον χώρο του αθλητισμού, των τεχνών (π.χ. μουσική), κ.λπ. Συνήθως, για τους πολύ καλούς ή άριστους μαθητές, οι επιλογές αυτές είναι και οι πιο δύσκολες, διότι το χόμπι μπορεί να συνδυάζεται και με σπουδές που δεν είναι τόσο κοινωνικά αποδεκτές. Στην πραγματικότητα, όμως, όλα μπορούν να συνδυαστούν. Για παράδειγμα, καλοί ποδοσφαιριστές γίνονται και άριστοι επιστήμονες.
2. Ο μαθητής πρέπει να μάθει τα πάντα για τον επιστημονικό κλάδο που ενδιαφέρεται να σπουδάσει. Κυρίως, όμως, να ερευνήσει τις προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης. Σήμερα, το διαδίκτυο προσφέρει όλη αυτή την ενημέρωση.
3. Αφού γίνει αυτή η επιλογή του επιστημονικού ή επαγγελματικού κλάδου, θα πρέπει να πραγματοποιηθεί μία επίσκεψη στα εκπαιδευτικά ιδρύματα που προσφέρουν τέτοια προγράμματα. Σε ελληνικά ΑΕΙ και ΤΕΙ, η πρώτη επίσκεψη μπορεί να είναι απογοητευτική!
4. Ανεξαρτήτως της πραγματοποίησης μιας επίσκεψης ή όχι, χρήσιμη είναι και η επαφή με τους φοιτητές ή σπουδαστές του συγκεκριμένου τμήματος και ιδρύματος. Οι καλύτεροι είναι αυτοί που έχουν μέσο όρο βαθμολογίας πολύ υψηλό, ας πούμε πάνω από 7,5. Οι άλλοι δεν την ξέρουν την σχολή! Πάνε μόνο για εξετάσεις!
5. Εξίσου χρήσιμη είναι και η επαφή με αποφοίτους αυτών των τμημάτων και πανεπιστημίων, διαφορετικών ηλικιών και επαγγελματικών κατευθύνσεων. Τους πετυχημένους και τους αποτυχημένους.

⁸Στις ΗΠΑ υπάρχουν εξειδικευμένοι σχολικοί σύμβουλοι που αποστολή τους είναι να καθοδηγούν τους μαθητές λυκείου να επιλέγουν το κατάλληλο για την κάθε περίπτωση γνωστικό αντικείμενο και πανεπιστήμιο. Υπάρχει ένα ολοκληρωμένο σύστημα υποτροφιών, πολύ γνωστά ως *Pell-Grant*, που καλύπτουν πλήρως και για όλα τα χρόνια τα έξοδα φοίτησης σε όλα τα είδη της μεταλυκειακής εκπαίδευσης: επαγγελματική κατάρτιση, κολέγια και πανεπιστήμια για μαθητές που οι γονείς τους δεν μπορούν να ανταποκριθούν στο οικονομικό κόστος των σπουδών. Υπάρχει μεγάλος ανταγωνισμός μεταξύ των κολεγίων και των πανεπιστημίων για την προσέλκυση μαθητών με τέτοιες υποτροφίες, βλέπε Teare (2015).

6. Οι καθηγητές της σχολής είναι σημαντικοί. Σήμερα, οι μηχανές αναζήτησης όπως το <http://www.researchgate.net/> ή το <http://scholar.google.gr/> προσφέρουν πληροφορίες για την αξία των καθηγητών. Και εδώ περιμένει τους μελλοντικούς σπουδαστές μεγάλη απογοήτευση από τις ακαδημαϊκές επιδόσεις αυτών των καθηγητών. Όπως χαριτολογώντας λέγεται, οι πιο πολλοί από αυτούς είναι «αγραφιώτες». Δεν κατάγονται από τα ιστορικά Άγραφα, απλώς δεν έχουν συγγράψει καμία επιστημονική εργασία που να αξίζει κάποιος να παραθέσει (μνημονεύσει). Η φιλοσυγγένεια και η οικογενειοκρατία (νεποτισμός) κυριαρχεί στις Ακαδημαϊκές Σχολές της Ελλάδος από την εποχή της Ακαδημίας του Πλάτωνα. Τον Πλάτωνα δεν το διαδέχθηκε ο καλύτερος Αριστοτέλης αλλά ο ανιψιός απ' αδερφή του Σπεύσιππος. Είναι και αυτό μία σημαντική ένδειξη της συνέχισης του Έθνους των Ελλήνων και δεν χρειαζόταν κανένας Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος για να την τεκμηριώσει. Δυστυχώς, αυτό πιστοποιείται από την διαχρονική και ακλόνητη διατήρηση των ελαττωμάτων μιας φυλής και όχι από την διατήρηση των αρετών της.
7. Η προσέγγιση πιθανών εργοδοτών είναι πολύ χρήσιμη. Για παράδειγμα, η επιλογή ενός τουριστικού επαγγέλματος μπορεί να γίνει με βάση και τις απόψεις κάποιων ξενοδόχων για το ποιες θέσεις εργασίας προβλέπουν να έχουν ανάγκη στο άμεσο μέλλον.
8. Όλα τα παραπάνω βοηθούν στην αξιολόγηση και ιεράρχηση των επιλογών σύμφωνα με (α) το τι μπορεί κάποιος να σπουδάσει λόγω ικανότητας, (β) τι θέλει να σπουδάσει επειδή του αρέσει, (γ) ποιες είναι οι προοπτικές κάθε επιλογής για επαγγελματική αποκατάσταση και (δ) πόσο είναι το χρηματικό κόστος της κάθε επιλογής.
9. Τέλος, γίνεται η επιλογή του επιστημονικού (επαγγελματικού) κλάδου και του ιδρύματος.

Η αναποφασιστικότητα των μαθητών και η αβεβαιότητα που αντιμετωπίζουν σε ό,τι αφορά το τι θα κάνουν μετά το λύκειο είναι παγκόσμιο φαινόμενο. Για παράδειγμα, ο Vignoli (2015) εξέτασε το θέμα χρησιμοποιώντας δείγμα 242 Γάλλων μαθητών λυκείου. Βρήκε ότι οι απόφοιτοι ήταν αναποφάσιστοι για το τι θέλουν να σπουδάσουν και ποιο επάγγελμα να ακολουθήσουν.

Ένα δεύτερο φαινόμενο είναι η επίδοση των μαθητών μετά το λύκειο. Πολλοί απόφοιτοι λυκείου θεωρούν ότι το πιο σημαντικό είναι να μπουν στην σχολή της πρώτης τους επιλογής και καταβάλλουν υπερπροσπάθεια. Το παράξενο είναι ότι δεν καταβάλλουν καμία προσπάθεια όταν μπουν στην σχολή ενώ κανονικά θα πρέπει να γίνουν ακόμα πιο επιμελείς, διότι κάνουν κάτι που πραγματικά επέλεξαν. Συνήθως, όμως, δεν καταβάλλουν καμία προσπάθεια. Για αυτούς ο τελικός σκοπός ήταν να μπουν. Αλλά αυτό δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, βλέπε MacLeod και Urquiola (2015) για μια ενδιαφέρουσα εξήγηση γιατί συμβαίνει αυτό. Όπως εξηγούν, αυτούς τους μαθητές τους ενδιαφέρει να σπουδάσουν σε μία καλή σχολή ενός καλού

πανεπιστημίου, διότι αυτό από μόνο του τους εξασφαλίζει μία καλή επαγγελματική αποκατάσταση.

Συμπεράσματα

σοὶ δ' εἰ πλοῦτου θυμὸς ἐέλδεται ἐν φρεσὶν ἦσιν,
ὧδ' ἔρδειν, καὶ ἔργον ἐπ' ἔργῳ ἐργάζεσθαι.

Αν από τον πλούτο έλκεται η ψυχή σου και μέσα στο μυαλό σου είναι να πώς να τον κάνεις, τη μια δουλειά πάνω στην άλλη πιάνει
Ησίοδος, Έργα και Ημέρες, στ. 381-382

Απαιτείται κοπιώδης εργασία για την απόκτηση γνώσεων, αλλά αυτό έχει και τα οφέλη του. Η παιδεία, μέρος της οποίας είναι και η τυπική εκπαίδευση, προάγει την ατομική ευτυχία, την ατομική ευχαρίστηση, την ατομική ικανοποίηση ή αυτό που λένε οι οικονομολόγοι, τη μεγιστοποίηση της ατομικής συνάρτησης χρησιμότητας ή ωφελιμότητας.

Αλλά και επειδή πολλοί συνδέουν την απολαβή με τα χρήματα, ακόμη και η απόκτηση πλούτου απαιτεί κόπο (εργασία) και εκπαίδευση (δηλαδή πάλι κόπο). Ακόμη και στην περίπτωση που κάποιος κληρονομεί τον πλούτο και δεν δούλεψε για να τον αποκτήσει, απαιτεί κόπο (δουλειά) η διατήρηση του πλούτου.

Πάντως, η δημιουργία πλούτου μέσω της προσωπικής εργασίας δίνει παρασάγγας μεγαλύτερη προσωπική ικανοποίηση από ό,τι δίνει η εύκολη απόκτηση πλούτου μέσω κληρονομιάς ή ενός «καλού» γάμου. Συνήθως, μάλιστα, τέτοιοι γάμοι δεν έχουν και καλό τέλος.

Σε μία έρευνα που έκανε το *Spectrum Group* σε 132 χιλιάδες Αμερικανούς με περιουσία πάνω από 25 εκατομμύρια δολάρια, βρέθηκε ότι οι πιο σπουδαίοι παράγοντες για την απόκτηση του πλούτου ήταν: σκληρή δουλειά (87%), εκπαίδευση (78%), έξυπνες επενδύσεις (72%), ανάληψη ρίσκου (63%), ολιγαρκής-οικονομολιτότητα (59%), στο σωστό μέρος τη σωστή στιγμή (56%), τύχη (53%), διοίκηση μιας επιχείρησης (46%), καθοδήγηση από σύμβουλο (35%), κληρονομιά (30%).

Το συμπέρασμα είναι ότι άμα θέλεις πλούτη, τότε απαιτείται σκληρή δουλειά και καλή εκπαίδευση. Όμως, και η καλή εκπαίδευση πάλι χρειάζεται σκληρή δουλειά. Συνεπώς δουλειά και πάλι δουλειά είναι το μυστικό. Αυτή η συνταγή είναι αλάνθαστη από την εποχή του Ησίοδου, δηλαδή 27 αιώνες πριν.

Βιβλιογραφία

- Alexander, K., R. Bozick, D. Entwisle (2008) Warming Up, Cooling Out, or Holding Steady? Persistence and Change in Educational Expectations After High School. *Sociology of Education* 81(Oct): 371-396.
- Büchel, F. (2002) The Effects of Overeducation on Productivity in Germany - The Firms' Viewpoint. *Economics of Education Review* 21(3): 263-275.

- Cuesta, J. (2014) Social Spending, Distribution, and Equality of Opportunities: The Opportunity Incidence Analysis. *World Development* 62(Oct): 106-124.
- Freeman, R. B. (1976) *The Overeducated American*. New York: Academic Press.
- Frenette, M. (2004) The Overqualified Canadian Graduate: The Role of the Academic Program in the Incidence, Persistence, and Economic Returns to Overqualification. *Economics of Education Review* 23(1): 29-45.
- Ghignoni, E., Verashchagina, A. (2014). Educational Qualifications Mismatch in Europe. Is it Demand or Supply Driven? *Journal of Comparative Economics* 42(3): 670-692.
- Groot, W., van den Brink, H. M. (2000) Overeducation in the Labor Market: A Meta-Analysis. *Economics of Education Review* 19(2): 149-158.
- Kim, K.-N. (2013) Career Trajectory in High School Dropouts. *The Social Science Journal* 50(3): 306-312.
- MacLeod, W. B., Urquiola, M. (2015) Reputation and School Competition. *American Economic Review* 105(11): 3471-3488.
- Maiolo, M. E., Cortini, M., Zuffo, R. G. (2013) Education or Employment? The Challenging Choice of Today's Youth. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 84(9): 298-302.
- OECD (2015) *Education at a Glance 2015*. Paris: OECD.
- Reynolds, J., Stewart, M., MacDonald, R., Sischo, L. (2006) Have Adolescents Become Too Ambitious? High School Seniors' Educational and Occupational Plans, 1976 to 2000. *Social Problems* 53(2): 186-206.
- Rumberger, R. W. (1981) *Overeducation in the US Labor Market*. New York: Praeger.
- Tarvid, A. (2015) The Effectiveness of Access Restriction to Higher Education in Decreasing Overeducation. *Economic Analysis and Policy* 45(Mar): 11-26.
- Teare, C. (2015, October 25) *A College Coalition and the Law of Unintended Consequences*. Forbes.
- Thompson, K. W., Shea, T. H., Sikora, D. M., Perrewé, P. L., Ferris, G. R. (2013) Rethinking Underemployment and Overqualification in Organizations: The not so Ugly Truth. *Business Horizons* 56(1): 113-121.
- Vignoli, E. (2015) Career Indecision and Career Exploration Among Older French Adolescents: The Specific Role of General Trait Anxiety and Future School and Career Anxiety. *Journal of Vocational Behavior* 89(Aug): 182-191.
- Vogtenhuber, S. (2014) The Impact of Within Country Heterogeneity in Vocational Specificity on Initial Job Matches and Job Status. *Journal of Vocational Behavior* 85(3): 374-384.
- Weightman, G. (2015) *Eureka: How Invention Happens*. Yale University Press.

After High School, What? Options and Decisions

Gregory T. Papanikos

President

Athens Institute for Education and Research (ATINER)

The paper examines the choices that high school graduates have. The most popular option is to continue the studies in some schools of the post-secondary education. This option is examined in more detail focusing on the selection criteria of both the subject and the University. Also, some general views are expressed about the educational process and the professional rehabilitation of high school graduates and university graduates.

Keywords: *post-secondary education, high school graduates, university schools selection criteria*